

THE ASSASSINATION OF JESSE JAMES BY THE COWARD ROBERT FORD

LETOS MINEVA NATANKO STO LET OD NASTANKA PRVEGA FILMA O ŽIVLJENJU IN SMRTI RAZVPITEGA IZOBČENCA JESSEJA JAMESA. DOLGA VRSTA FILMOV GA JE V ZADNJEM STOLETJU OBRALA DO KOSTI. KAJ NOVEGA LAHKO PONUDI ŠE EN VESTERN, KI V KILOMETRSKEM NASLOVU TAKO PROSTODUŠNO RAZKRIJE RAZPLET IN SI ZA NAMEČEK PRIVOŠČI ŠE KARAKTERNO OZNAČITEV PROTAGONISTA?

ZORAN SMILJANIČ

Jesse James je poleg Billyja the Kida najbolj obravnavan, oblegan in opevan izobčenec Divjega zahoda. Na ducate filmov, gledaliških predstav, na stotine knjig in tisoče pogrošnih zveščičev se je napajalo z njegovim mitom, skušalo ponikniti v njegovo skrivnost ali vsaj zaslužiti še nekaj fičnikov z eksploatairanjem njegove zgodbe. Zgodbe, ki je že na koncu 19. stoletja obnorela najprej Američane, pozneje pa še ves svet. Čeprav je bil bandit in morilec številnih nedolžnih žrtev, si je še za časa svojega življenja prislužil malodane soglasno odobravanje in občudovanje širokih množic. Njegova slava je vzbrstela iz cenenih novel, polnih bombastičnih naslovov, ki so šle odlično v prodajo in burile domišljijo bralcev. Pisuni z vzhoda, ki v življenju niso stopili na področja, kjer so se njihovi umotvori dogajali, in niso niti od daleč povohali ljudi ali dogodkov, o katerih so govorili, so popisovali »avtentične« prigode legendarnih junakov Divjega zahoda. Jesseja Jamesa in njegovo tolpo so slavili kot romantične, neuklonljive heroje, ki so se uprli brezobzirni tiraniji in vnebovpijoči krivici. Če njihovi sfabricirani junaki, umetelni dialogi, posiljene situacije in izmišljeni obračuni niso imeli blage zveze z resničnostjo, toliko slabše za resničnost! Ta bralcev tako ali tako ni preveč zanimala. Vsi so zahtevali dramo, romanco, napetost, pogum in akcijo, vse to pa so lahko dobili le skozi obilno zabeljeno fikcijo. Jesse James je tako postal eden prvih *celebrities* takratnega rumenega tiska, uporni rock-zvezdnik, s pištolo v roki namesto kitare, ki je umrl mlad in postal lepo truplo.

Da bi bolje osvetlili domet in globino filma *Atentat Jesseja Jamesa* kot tudi številnih predhodnikov, ki se

ubadajo z žitjem in klitjem omenjenega junaka, si na kratko oglejmo njegovo življenje, tako kot ga opisujejo zgodovinarji in ne pripovedovalci zgodb.

Jesse James (1847–82), duhovnikov sin, je s svojim starejšim bratom Frankom odraščal v Missouriju, državi na jugu ZDA, ki se je kmalu znašla v krvavi državljanski vojni. Brata sta bila med vojno člana Quantrilovih gverilcev, odgovornih za številne zločine nad civilnim prebivalstvom. Po vojni amnestija za gverilce ni prišla v poštev, zato je Jesse James ustanovil tolpo, ki je začela z drznimi ropi bank; zanj velja, da je »izumil« ropanje vlakov, svoje pohode pa je imel za »nadaljevanje gverilskega boja proti Jenkijem«. Boga te izkušnje gverilskega bojevanja je uspešno prenesel v roparsko kariero, zato se je tako uspešno in dolgo izmikal zakonu. Odpor proti osovraženi Severnjakom, pa tudi spretno manipuliranje s tiskanimi mediji so mu zagotovili naklonjenost in podporo lokalnega prebivalstva. Ljudje so ga imeli za sodobnega Robina Hooda, ki jemlje bogatim, da bi dal revežem, o njem so peli pesmi, pojavile so se prve knjige, ki so dvignile njegovo popularnost do nebes. Bil je poročen in oče treh otrok. Njegov padec se je pričel po katastrofalno spodletelom ropu banke v Northfieldu v Minnesoti, kjer so se meščani silovito uprli, tako da so skoraj vsi člani njegove tolpe končali preresetani ali v zaporu. Jesse, ki med ropom ni staknil niti praske, in Frank sta zapustila nekdanje kompanjone, se za nekaj časa potuhnili, nato pa organizirala novo tolpo in izvedla še nekaj zadnjih ropov. Konec njegove zločinske poti je napočil 3. aprila 1882, v njegovi lastni hiši. Ko je stopil na stol, da bi poravnaval sliko na steni, ga je od zadaj v glavo ustrelil Robert Ford, član njegove tolpe,

ki se je pogodil z oblastmi. Nekaj mesecev pozneje se je oblastem vdal tudi Frank James, in to je bil konec najbolj znane roparske tolpe v ameriški zgodovini. Vse ostalo je legenda.

Prvi film z naslovom *The James Boys in Missouri* (Gilbert M. 'Broncho Billy' Anderson) so posneli leta 1908, sledili so številni drugi, ki so Jamesovo tolpo skorajda brez izjeme prodajali kot pristne ameriške junake. Velikanski uspeh je doživel *Jesse James* (Henry King, 1939) s Tyronom Powerjem in Henryjem Fondon v glavnih vlogah, ki je že naslednje leto dobil nadaljevanje z naslovom *The Return of Frank James* (Fritz Lang, 1940), v katerem so (preživeli) igralci ponovili vloge iz prvega dela. Omeniti velja še filma *I Shot Jesse James* (prvenec Samuela Fullerja, 1949), študijo o bremenu krivde Boba Forda, in pa *The True Story of Jesse James* (Nicholas Ray, 1957), solidni *remake* uspešnice iz leta 1939. V morju smeti in plevela, ki so parazitirali na njegovem mitu, je Jesse James doživljal kar najbolj bizarne pustolovščine; boril se je proti Daltonom (ki jih v življenju ni srečal), spoznal Frankensteina in njegovo hčer, v bolgarskem *Dzhesi Dzeyms sreshthu Lokum Shekerov* (Rangel Vulchanov, 1966) se je pomeril z Lokumom Šekerovim (ne sprašujte me, kdo je to), v filmu *Purgatory* (Uli Edel, 1999) pa se je kot pokojnik znašel celo v vicah. Stvari so se spremenile na bolje leta 1972, ko je radikalni Philip Kaufman posnel zgodovinsko totalno neverodostojno (tako kot vsi pred njim, heh), a briljantno cinično grotesko *Tolpa Jesseja Jamesa in Cola Youngerja* (*The Great Northfield Minnesota Raid*), kjer so Jesseja prvič prikazali kot psihopata in verskega fanatika, ki drugim krade ideje in jih prodaja kot svoje originalne »vizije«. Dejstev se

še najbolj držijo *Jezdec na dolge proge* (*Long Riders*) Walterja Hilla iz leta 1980, stilistično dovršen film, z neverjetno zrežiranim in skoreografranim prizorom ropa v Northfieldu, ki pa ravno zaradi zgodovinske korektnosti izpade nekoliko prazno, brez prave teže.

In kaj v svoji malhi skriva *Atentat Jesseja Jamesa*, zadnji v seriji filmov o legendarnem izobčencu? S svojimi 160 minutami dolžine kaže, da gre za ambiciozen in epski projekt, s svojim dolgim imenom zavestno imitira in nadgrajuje senzacionalistične naslovnice pogošnih romanov (kar poenostavljen slovenski prevod sicer dobro kamuflira), za razkritjem slovitega umora v naslovu pa se skriva samozavesten, premišljen in preudaren filmski korak, ki bo ljubitelje tradicionalnih vesternov pustil na cedilu. Obvezne sestavine klasičnega vesterna, kot so poskočna akcija, razburljivi prizori zasledovanja, taktične lokavosti in finalni revolveraški obračun pač ne sodijo v ponudbo tega izdelka. Avstralec Andrew Dominik (*Chopper*, 2001) je posnel mračen, počasen, meditativen, poetsko zamaknjen psihološki vestern, malodane brez akcije, v najboljši tradiciji filmov *Kavboj brez miru* (*The Hired Hand*, 1971, Peter Fonda), *Božanski dnevi* (*Days of Heaven*, 1978, Terence Malick) ali *Kockar in prostitutka* (*McCabe & Mrs. Miller*, 1971, Robert Altman). Tudi izbira časovnega okvirja veliko pove o filmu: če so praktično vsi filmi o Jesseju Jamesu, ki kaj dajo nase, v svoj epicenter obvezno postavili spektakularen, kinetično izredno hvaležen rop v Northfieldu, se ga Dominik ogne v širokem loku. Njegov film je svetlobna leta daleč od praktično vsega, kar smo do zdaj videli. V tem filmu še celo strelji iz pištole zvenijo drugače kot v drugih vesternih.

Na Jesseja ne gleda ne s simpatijami niti s prezirom, pač pa z resnobno, objektivno distanco, skozi lično naracijo neznanega pripovedovalca. *Atentat...* je karakterna drama, ki zajema zadnjih sedem mesecev v življenju Jesseja Jamesa, torej v času, ko so vsi člani njegove prvotne tolpe mrtvi ali v zaporu. Zapusti ga tudi njegov zvesti brat Frank, zato se mora Jesse zadovoljiti z novopečenimi roparskimi pripravniki, ki ga lahko vsak hip izdajo oblastem. Obroč okoli njega se neusmiljeno zapira, tudi sam se zaveda, da so mu dnevi šteti. Ves film preveva mučno čakanje na neizogibni konec.

Brad Pitt je Jesseja upodobil kot mitsko figuro, legendo na dveh nogah. Je pokončen, karizmatičen, poduhovljen, avtoritativen in premeten vodja s šarmom klopotače, v družinskem krogu pa ljubeč mož in oče. V isti sapi pa tudi paranoičen, nepredvidljiv, brezobziren, despotski, zastrašujoč in nasilen. Njegov odnos z nezanesljivimi člani tolpe je nezaupljiv, nervozen in negotov. Če se vrnemo na analogijo z rock-zvezdo, se zdi, kot bi gledali Elvisa in njegove pretirano servilne uslužbenke, ki ga za hrbtno obrekujejo in izkoriščajo.

Med njimi izstopa 19-letni Robert Ford (osupljivi Casey Affleck), samovšečen, bolesto ambiciozen in sfantaziran fant, ki je obseden z Jessejem, natančneje s svojo predstavo o njem. Še od otroštva je strastno zbiral in prebiral na kupe pogošnih novel in oboževal fiktivni lik, ki je zrasel v njegovi glavi. Poln občudovanja, zavisti in malikovanja se želi pridružiti njegovi tolpi. Vsakomur, ki ga hoče poslušati, poje hvalnice o svojem šefu: »*Jesse James je večji, kot si lahko predstavljaš!*« Vendar pa v senci svojega idola naleti na sama ponižanja in razočaranja. Takoj ga spregleda Frank James (Sam Shepard), »*fant, nisi iz pravega testa*«,

posmehujejo se mu člani tolpe, vključno z njegovim še bolj butastim bratom Charleyem Fordom (Sam Rockwell), s prezirom pa ga zavrne tudi sam Jesse James: »*Ali hočeš biti tak kot jaz, ali hočeš biti jaz?*« Ravno odnos med njima ustvarja temeljno gibalno filma. Vedno bolj zagrenjen Robert Ford spozna, da je njegova velika ljubezen (tudi s homoseksualnimi podtoni) ostala neuslišana, zato začne na svojega idola gledati z mešanico strahu in užaljenega zaničevanja. Robert se napaja iz istega izvira kot Lee Harvey Oswald, Mark Chapman ali Travis Bickle, torej obsedenci s slavo, ki za lastno potrditev potrebujejo smrt oboževane osebe. Kljub vsemu pa Jesse Roberta ne vrže iz tolpe, ampak stoično prenaša njegovo iritantno prisotnost, še več, tistega usodnega aprila 1882 ga celo povabi v svoj dom. Motivi tovrstnega ravnanja za gledalca niso jasno razgrnjeni in definirani; vsak jih mora najti sam.

Na sredi filma se zgodba nekoliko odmakne od kompleksnega, pa tudi najbolj zanimivega odnosa med Jessejem in Robertom, ter precej časa posveti sekundarnim in zato ne toliko atraktivnim osebam in dogodkom. Številni kritiki, ki so filmu očitali preveliko dolžino, so enotni v mnenju, da bi ta del moral leteti ven, ker je le balast glede na osnovno zgodbo. Ta del, razvejan v številne dramaturške mrtve rokave, slepa črevesa in kapilare, je resda najšibkejši člen filma, vendar skupaj s centralno temo ustvarja gosto tkano tapiserijo epskih dimenzij, ki potrpežljivega gledalca nagradi z redko videno, nepotvorjeno »avtentičnostjo«.

Roger Deakins je dandanes nemara najboljši ameriški direktor fotografije in edini pravi naslednik nesmrtnega Conrada Halla. Deakins, ki je skozi šolo pri bratih Coen zrasel v prvovrstnega mojstra, je v *Atentatu...* ustvaril dih jemajoče kompozicije, tako v širnih panoramskih posnetkih kot tudi v interierjih ali v intimnih detajlih, ko denimo lovi sončne žarke po tleh sobe. Zgodba zase je osvetlitev, še posebej impresiven je prizor nočnega ropa vlaka. Med svetle točke filma zagotovo sodi tudi glasba Nicka Cava, ki je presegel samega sebe iz filma *Ponudba* (*The Proposition*, 2005, John Hillcoat). Njegova glasba je tako zapeljiva, da sem po dolgem času spet segel v žep in si omislil original, namesto, da bi ... eee počel tisto, kar pač vsi počnejo. Na tem mestu bi se rad zahvalil še sosedu Sandiju, ki mi je z dragoceno tehnično asistenco omogočil ogled tega filma.

Kakšen je torej odgovor na vprašanje, ki smo si ga retorično zastavili v uvodu, namreč, kaj novega lahko ponudi film, ki v naslovu razkrije svojo celotno zgodbo?

Preprost. Gre za mojstrovino, enega najboljših filmov o življenju in smrti Jesseja Jamesa.